

DOI:10.26104/NNTIK.2023.49.19.074

Осмонова Н.Ы.

БАЛДАР АДАБИЯТЫНДАГЫ ФОНОСТИЛИСТИКАЛЫК
КАРАЖАТТАРДЫН СТИЛДИК КЫЗМАТЫ

Осмонова Н.Ы.

СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ФУНКЦИЯ ФОНОСТИЛИСТИЧЕСКИХ
СРЕДСТВ В ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

N. Osmonova

STYLISTIC FUNCTION OF PHONOSTYLISTIC MEANS
IN CHILDREN'S LITERATURE

УДК: 494.3: 8.08

Актуалдуулугу. Балдар адабиятында окуучунун эстетикалык табитин кандырып, сыйкырдуу көркөмдүктү жаратып, поэтикалык ажайып дүйнөнүн эшигин ачууда фоностилистикалык каражаттардын аткарган милдети, орду зор экендигинде жана алар илимий жактан изилдөөгө муктаждыгында турат. Балдар адабиятында, балдар фольклорунда фоностилистикалык каражаттардын аткарган кызматын иликтөө; уйкаштыкты уюштурууда, жаш окурмандардын кызыгуусун арттырууда, юмор түзүүдө чоң жук аркалаган фоностилистиканын каражаттарынын эстетикалык кудуретин изилдөө максаты аткарылды. Макалада негизинен сыпаттама, баяндоо, синтез, анализ (индукция, дедукция) ыкмалары колдонулуп, аталаган методдор аркылуу факты-материалдарга талдоо жүргүзүлдү. Маданий дүйнө менен таанышууда фоностилистикалык бирдиктер жардамга келип, балдардын чыгармага болгон кызыгуусун жаратып, жаш окурмандын маалыматты жеңил кабыл алуусун шарттап, кепке түрдүү боёк берип, көркүүлүктү уюштуруу, руханий кеңтиин аруу дүйнөсүн жандуулукка, элестүүлүккө айлантат. Балдарды көркөм адабият аркылуу окутуп-тарбиялоодо, айлана-чөйрө менен тааныштырууда чыккан жыйынтык-сунуштарды колдонсо болот.

Негизги сөздөр: балдар адабияты, фоностилистика, ассонанс, аллитерация, ритм, мелодика, интонация, кеп, тыбыштардын кызматы.

Актуальность. В детской литературе задача и роль, которую выполняют фоностилистические средства в удовлетворении эстетического вкуса учащегося, в создании волшебного мира и открытии двери в мир поэтического чуда огромна и они нуждаются в научном исследовании. Нами достигнута цель исследования роли фоностилистических средств в детской литературе, детском фольклоре; изучение эстетического потенциала фоностилистических средств в организации рифмы, повышении интереса юных читателей, создании юмора. В статье в основном использовались методы описания, повествования, синтеза, анализа (индукции, дедукции), анализ фактических материалов с помощью названных методов. При знакомстве с культурным миром на помощь приходят фоностилистические единицы, вызывающие у детей интерес к произведению, способствующие легкому восприятию информации юным читателем, придающие речи разнообразную окраску, выразительность, превращающую мир духовного сокровищ в живость, воображение. При обучении и воспитании детей через художественную литературу, при ознакомлении с окружающей средой можно использовать полученные выводы и рекомендации.

Ключевые слова: детская литература, фоностилистика, ассонанс, аллитерация, ритм, мелодика, интонация, речь, функция звуков.

Relevance. In children's literature, the task, the role played by phono-stylistic means of satisfying the student's aesthetic taste, creating a magical world and opening the door to the world of poetic miracle is enormous and they need scientific research. We have achieved the goal of studying the role of phono-stylistic means in children's literature, children's folklore; studying the aesthetic potential of phono-stylistic means in organizing rhyme, increasing the interest of young readers, and creating humor. The article mainly describes the methods of description, narration, synthesis, analysis (induction, deduction), through these methods, the actual materials were carried out. When getting acquainted with the cultural world, phono-stylistic units come to the rescue, arousing children's interest in the work, contributing to the easy perception of information by the young reader, giving speech a variety of colors, expressiveness, turning the world of spiritual treasures into liveliness, imagination. When teaching and educating children through fiction, when getting acquainted with the environment, you can use the findings and recommendations.

Key words: children's literature, phonostylistics, assonance, alliteration, rhythm, melody, intonation, speech, function of sounds.

Көркөм адабияттын негизги бөлүмдөрүнүн бири – балдар адабияты. Анын өзүнө гана таандык бөтөнчөлүгү, өзүнө гана тиешелүү мүнөз-табияты бар. Бул тармакта балдардын жаш курагы, акыл-эси, туюму, кабыл алуу табити эске алынышы зарыл. Мында көркөм адабият менен кошо таанышуу, таалим-тарбия берүү максаттары жазуучулардын чеберчилигинин натыйжасында жуурулушуп, балдардын жаш өзгөчөлүктөрү, балдар дүйнөсүн эске алган соң гана балдар табитине ылайыкталган мыкты чыгармалар жаралат жана ошол чыгармалар көпкө дейре балдар адабиятында сакталып калат. Балдар адабиятынын теориясын мыкты билген Н.Г. Чернышевскийдин «балдар кадыресе чоң кишилер сыяктуу эле, бар болгону алардын жашоо практикасы аз», - деп айтканы бар. Чындыгында балдар адабиятын жазууда баяндоо тилине, сүрөттөө стилине, бөтөнчө көңүл коюп, аларды кызыктыруу керек. Чыгарманын тилин жатык кылып, балдардын кабыл алуусуна ылайыктаганда гана окурмандар элдин бай казынасы менен жеткиликтүү таа-

нышып, элдин тарыхы, маданияты, каада-салты, жашоо-турмушун жакындан көрө алат. Анткени эне тилде бир калктын, улуттун тарыхы, өткөн доору, руханий дүйнөсү жатат. Балдарга арналган чыгармаларда сөзсүз түрдө юмор болушу зарыл. Юмор балдардын көркөм чыгармага болгон кызыгуусун арттырат. Ансыз интернет желеси кенен жайылып, ар бир үйгө, ар бир балага жеткиликтүү болгон түркүн-түстүү роликтер, кыска метраждуу видео-тасмалар жайнаган бул заманда балдарды көркөм чыгармага кызыктыра албайбыз.

Ушул өндөнгөн көйгөйлүү маселелерди камтып, балдар адабиятында да абдан маанилүү болгон чыгарманын тили жана анын берилиши, алардын кандай фоностилистикалык каражаттар аркылуу жабдылышы биздин бул макалабыздын объектиси болмокчу.

Балдар чыгармачылыгында сүйлөшүү кебинин белгилерин уюштурган фоностилистикалык бирдиктер жана алардын проза, поэзияда аткарган кызматы, ордун, эстетикалык кооздукту жаратуу мүмкүнчүлүгү канчалык деңгээлде экендигине илимий баа берип, иликтөө жүргүзүп көрөлү.

Тил илиминде **фонетикалык стилистикада сүйлөшүү стилинин белгилерин жаратуучу каражаттарга** кепте *үнсүздөрдүн нормадан өзгөчөлөнүп айтылышы, үндүүлөрдүн нормадан сырткары созулушу, кептеги фонемалардын алмашылышы, басым, интонация, сөздөрдү нормадан ашыкча бузуп айтуу* өндүү бирдиктерди кошууга болот [3, 14-б.]. Бул фоностилистикалык бирдиктерди балдардын тилинде учуратабыз, аларды пайдалануу менен баланын түрдүү кыял-жоругун, өнөрүн, жүрүм-турумун, айлана-чөйрөгө болгон мамилесин, психо-физиологиялык абалын, жаш курагын, кызыгууларын, максат-тилектерин биле алабыз. Балдарга арналган чыгармаларда сүйлөшүү стилинин белгилерин түзүп турган фонетикалык стилистиканын бирдиктерин арбын учуратууга болот.

Үндүү тыбыштардын нормадан ашыкча созулуп айтылышы. Кыргыз тилинде 14 үндүү тыбыш бар, алар фонетикалык мүнөздөмөсүнө карай жоон-ичке, кең-кууш, эринсиз-эринчил болуп классификацияланат. Ошондой эле үндүү тыбыштар үндүн узактыгына карай кыска жана созулма деп бөлүнөт [7, 96-б.].

Стилистикада үндүүлөрдүн көркөм кепте созулма же кыска абалында келиши олуттуу маани жаратпайт. Мында үндүүлөр оозеки же жазуу кебинде нормадан ашыкча созулуп айтылган учурлары стилистикалык кайсы бир максатты көздөйт.

Апасы шаптыра жумшады.

– *Алым, тур балам. Козулар бедеге кирип кетиптир. Айдап келип короого камап кой.*

– *А-азыр ана...*

– *Алымтай, мен айткан жумуштарды качан*

аткарасың? Козуларга суу бер дебедим беле мен сага?

Алым:

– *А-а-азыр, ана, – дейт кебелбей* [1, 64-б.].

Келтирилген үзүндүдөн жалкоо, энесинин кебин “чымын чакканча көрбөй” капа кылган, ар бир бир жумушту өз убагында аткарбаган, эринчээк баланын образын көрө алабыз. Мында чыгарманын жалкоо каарманы Алымга “Тил албасты жумшаганча, тынагына өзүң бар” деген макал туура келерин айтып, кичинекей каарман Алымдын кыймыл-аракети аркылуу жаш окурмандарга жалкоолук абдан жаман адат экендигин мисал кылып, түшүндүрүп тарбияласа болот. Кейипкердин образын **а-а-азыр** деген сөз менен, т.а., [а] тыбышынын нормадан ашыкча созулуп айтылышынан улам байкай алышат.

– *Ой-эй, көк муз! Дүйнөдө сенден күчтүү эч нерсе жок бейм... Заматтын ортосунда куйругумду бекем кармапсың, – дедим кыргоол.*

– *Жо-ок, кыргоол, – деди көк муз, – менден жазгы жамгыр күчтүү. Ал жааганда мен бат эле эрип кетем* (Баарынан ким күчтүү?) [1, 100-б.].

Экинчи класстын жаш курагына ылайыкталып берилген бул жомокто кейиптештирилген образдагы муз кыргоолдун “сен баарынан күчтүүсүң” деген сөзүнө, таң калып, чочуган маанайда “менден да күчтүү зат бар, ал жамгыр” деп жооп берип жатканын [о] фонемасынын нормадан ашыкча созулуп келиши менен берилди. Эгерде **жок** сөзү кадыресе (кыска түрүндө) айтылса, анда образдуулук даана тартылбай, жомок экспрессивдүүлүк жагынан өз чегине жетпей, кооздук, көркөмдүүлүк басаңдамак.

Энеси байкуш күндө ыйлактайт:

– *Садаган болоюнум, туфлийиңдин боосун чечип кий, апкытын айрып бүтүрдүң.*

– *Чечип отурганча качан? – деп моюн толгойт уулу. Эринчээкке айла барбы, күч менен зордоп кийип отуруп жарым жылга жетип-жетпей туфлийи жарактан чыгат. Атасынын кабагы бүркөлүп, кайра туфлий сатып келет. Бул жолу боосу жогунан алып берди* (“Байчечекей”).

Көркөм кепте үндүүлөрдүн нормадан ашыкча созулуп айтылышы стилистикада мааниге ээ болорун көрүүгө болот.

Үнсүз тыбыштардын нормадан өзгөчөлөнүп айтылышы. Кыргыз тилинде үнсүздөр – 25, алар фонетикалык мүнөздөмөсү боюнча үн менен шыбыштын катышына карай *уяң, жумшак, каткалаң* болуп бөлүнүшөт. Көркөм адабиятта үнсүз тыбыштар да нормадан ашыкча айырмаланып, микротексттеги автордун береин деген идеясына, айтып жаткан оюна кошумча маани жаратуу сапатына ээ. Консонанттардын мындай мүмкүнчүлүгү оң же терс бааны жаратышы контексттеги ойдун семантикасына жараша келет.

Мисалы, үнсүздөрдүн нормадан өзгөчөлөнүп айтылышы аркылуу жаралуучу оң же терс маанидеги эмоционалдуулук-экспрессивдүүлүк күчөп, кептин көркөмдүгү сан жагынан көбөйүп, сапат жагынан жакшырат.

– Анын сага кереги эмне, сен өз ишиңди иштей бергин, - деди койчу.

– **Жо-жоок**, койчу аке, мен аны жакшылап билбей, жанына жакын эч бир барбайм, - деди түлкү чындап коркуп (“Койчу, жолборс жана түлкү” жомогу).

Балдар адабиятындагы “Чабалекей” жомогунда да консонанттардын созулуп айтылышын байкоого болот. Фонетикалык мүнөздөмөсү боюнча жумшак үнсүздөрдүн катарына кирген [**ж**] фонемасына басым жасалып нормадан сырткары кайталанып келиши аркылуу абдан катуу корккон амалкөй түлкүнүн элеси балдардын көз алдына тартылат.

Балдардын дагы бир жомогунан үзүндү алып көрөлү:

– **Rrrr! Rrrr!** Жеңе болгон кудай аткыр! Андай болсо менин душманым ким? Көкүрөккө түйгөнүң болсо айтчы?

– **Иххи... ии!** Уулукен ай! Айткандарым жакпай калса, кокустан, мени сабап жүрбө?

– **Rrrr!** Айтаар сөзүң болсо – айт! Тамашалай бербей!

– **Иххи... ии!** Уулукен ай! Сени он жылдан бери акмалайм. Качан тамашаладым эле? **Их... их... хи!**

– **Аpp! А-р-р-р!** Айтаарың барбы! Айт!

– Уулукен ай! Айланайын уулукен ай! Азыр... азыр... Баарыдан да жанында жүргөндүн душман болгону жаман турбайбы?

– Ал ким экен? **А-р-р-р!**... (“Өксүк” жомогу).

“Өксүк” жомогунда да табыш тууранды сөздөрдө үнсүз тыбыштардын нормадан ашыкча созулуп айтылып, кайталанып келиши фоностилистикалык каражаттардын түздөн-түз предмети болуп келди.

Rrrr! Их... их... хи! А-р-р-р!... сыяктуу дабышты туурап келген сөздөрдүн курамында [**р**] жана [**х**] үнсүз тыбышына басым жасалып, ашыкча кайталануусу менен каармандардын образына жандуулук кирип, чыгарманын таасирдүүлүгү күчөп, баланын психологиялык абалы чыңалып, элестөөлөрү даана болуп, кабыл алуусу жакшырат.

Тыбыштарды алмаштырып айтуу: Турмуш-тиричилигине байланыштуу оозеки кептин фонетикалык өзгөчөлүктөрү ар тараптуу келип, изилдөөнү талап кылат. Алардын бири катары сүйлөшүүдө лексемалардагы фонемалардын орундарынын алмашылышын айтсак болот. Бул көрүнүш тилде эки мааниде колдонулат. Анын бири – *олтур-отур; убакыт-убакыты* сыяктуу лексемаларга таандык.

Тыбыштарды алмаштырып айтуу фоностилисти-

када жайылтылган стилдик бирдик прозада, поэзияда, оозеки стилде да көп учурайт. “Көркөм чыгармада көрктүү айтууну жаратуу максатында тыбыштарды алмаштырып айтуу көп кездешет.” Көбүнчө бул типтеги фоностилистикалык каражат кепти тууроодогу көрктүүлүктү уюштуруу максатында колдонулат [3, 17-б.].

Көркөм кепте үнсүз тыбыштар эле алмаштырылып колдонулбастан, үндүү тыбыштар да алмаштырылган мисалдар көп кездешет. Акындардын балдарга арнаган поэзиялык чыгармаларында бул көрүнүшкө факты-мисалдар арбын.

Балдарга арналган поэзия жанры фоностилистикалык каражаттардын кен байлыгы болуп саналат, анткени аларда абдан көп фонетикалык стилистиканын каражаттарын табууга болот. Мисалы:

– *Кечээ неге келбедиң?* - *десе:*

– *Бутум ооюп...* - *деп созулат.*

– *Бейшембидечи?* - *десе:*

– *Муйдум ооюп...* - *деп мурчуют.*

– *Бешиндечи?* – *деп сураса:*

– *Мысыгым ооюп...* - *деп үлбүрөйт.*

– *Онундачы?* – *десе:*

– *Күчүгүм ооюп...* - *деп күлдүрөт.*

– *Үчүндөчү?* – *деп сураса:*

– *Бассым ооюп...* - *деп жүрөгүңдү эзет...*

(“Балдар адабияты”).

Акын А. Осмоновдун “Калпычы Канымгүл” ырында фоностилистикалык каражат катары *ооюп, муйдум, мысыгым, бассым* лексемаларында керектүү [**р**] тыбышынын алмашылып же түшүрүлүп айтылышы [**с**] үнсүз тыбышынын ашыкча басым менен айтылышы жаш баланын тилин туурап келиши “калпычы Канымгүлдүн” элесин окуучуга даана тартып бере алды. Элестүүлүк так ошол тыбыштардын алмаштырылып айтылышынын жардамы менен иш жүзүнө ашты.

Тыбыштарды алмаштырып айтуу менен күлкүлүү жагдай түзүлүшү мүмкүн. Мында каармандардын кебин жекелештирүү; каармандын интеллектуалын сыпаттоо; терс каармандардын образын сыпаттоо максатында колдонулат. Тыбыштарды алмаштырып айтуу аркылуу кепте сүйлөөчү өзүнүн түрдүү ички сезимдерин сүйлөшүү стилинин белгилери катары берүү мүмкүнчүлүгүнө ээ. Бул ыкма чыгармада баланын образын реалдаштыруу максатын көздөйт.

Дагы бир балдар адабиятында айта кетчү жагдай табышмак уйкаштыкты пайдаланып, табышмак оюндары аркылуу жазылган ырлар жолугат, анда балдар ритм, уйкаштыкка таянуу менен калтырылып кеткен тамгалардын ордун толукташы керек. Мында тапкычтык, зиректик, баланын сөздүк кору, логикалык ой текшерилет, бышыкталат.

Бир нерсеге аттиң деп,

Өкүнгөндө к.. дейбиз.

*Жаңы кийим алганда,
Кийип көрүп ч.. дейбиз,
Биздин күчүк күзөткө
Энесиндей т.. дейбиз.
Шырп алдырбай үрөт ал,
Короого эң с.. дейбиз.
Алма, өрүк ар короодо
Оңбогондой к.. дейбиз.
Азыр биздин айылдын
Төрт түлүгү ш.. дейбиз.
Кой, козусу жер жайнап,
Жемишке да б.. дейбиз (“Балаты” журналы-
нан).*

Мында болсо сөздөрдөн тыбыштардын түшүрүлүп айтылышын көрүп турабыз. Үч тамгадан турган бул сөздөрдү издеп табууда фоностилистикалык каражаттардын бири тыбыштардын уйкашып келүүсүн балдарга эскертип, жардам берүү керек. Ал аркылуу балдардын ой жүгүртүүсүн өстүрүп, изденүүчүлүк, тапкычтык жөндөмдөрүн калыптандырууга болот. Мунун жооптору: *кап, чак, так, сак, көп, шай, бай* – деген сөздөр экенин, издеп, таап алган балдарга сөзсүз кызык болот.

Окуу жайды ушинтип атачу. Завуч Базаркул Данияров ар бирибизден минтип сурайт:

– *Памляңды айт?*

Биз унчукпай тура беребиз, себеби эмнени сурап жатканын түшүнбөйбүз. Менден бою узунураак бала мага акырын кайрылат: “Памил чай деп жатабы?” (Г.Айтиев “Жарык жол” 3-кл., Адабий окуу).

Тыбыштык алмаштыруулар колдонулган бул үзүндүдөн каармандын психологиялык абалы, айлана-чөйрөгө болгон көз карашы, тилдик артикуляциясы окурмандын алдына дароо эле тартылат. “*Памил*” лексемасы аркылуу каармандын эч качан *фамил*ия сөзүн жазмак тургай укпагандыгын, окуу дегенде жүрөгү элеп-желеп болуп, бирок ага чейин жарыгылуу күн көрбөгөн, Пишпекке алты күн жол жүрүп келген жетим баланын элесин көрүүгө болот.

Интонация. Окумуштуулар оозеки кепте уюштуруучу бардык каражаттардын жыйындысын интонация катары эсептеп келишет. Мындай каражаттарга:

– мелодика (үндүн негизги тонунун кыймылы);
– пауза; кептеги айрым тыбыштардын күчү; кептин тембри; кептин темпи кирет. Интонациянын бул элементтери реалдуу ажырагыс бирдик катарында кепте жашайт [6, 37-6].

Интонация аркылуу кеп синтагмаларга ажыратылып, түрдүү синтаксистик конструкция менен сүйлөмдүн типтери түзүлөт. Адамдын ар түрдүү сезимин, оюн эркин билдирет.

Интонация кепте абзац же строфадагы сүйлөмдөрдүн чегин ажыратууда кызмат аткарат. Интонация

аркылуу сүйлөмдөгү синтагмалардын чеги белгиленет. Синтагма сөз айкашы менен дал келбей калышы мүмкүн [6, 64-6].

Адабий тилинде фонетикалык боёкту түзүп, көркөм кепте поэтикалык коннотацияны сунуштаган каражаттардын бири – *мелодика* [1, 17-6]. Мелодика негизги тондун контексттеги же анын бөлүктөрүндөгү ар түрдүү (жогору-төмөн, төмөн-жогору ж.б.) багытта өзгөрүшү менен мүнөздөлөт.

Үн ыргагы сүйлөмдү фразага ажыратуу, сүйлөмдүн түрлөрүн аныктоо милдетин гана аткарабастан, ар кандай ой-пикирди, сүрөткердин ачык айтылбаган, берейин деген идеясын, айтуучу менен угуучунун ортосундагы мамилени, баалоону, коомдук-социалдык жагдайды, каармандын дүйнөгө болгон көз карашын жана каарман жөнүндө да көп маалыматтарды билдирип, өз курамына камтылган подтексттик маалыматты кошо алып жүрөт.

Мына ушул маселени балдар фольклорунан “Мен жаш тилек” деген ырдын мисалында карап, талдоо жүргүзүүгө аракеттенип көрөлү:

Мен жаш тилек ба/ла/пан, (7)

Ка/на/тым/ды та/ра/сам. (7)

Чал/гын ө/сүп же/тил/ип, (7)

Чам/дап у/чуп ба/ра/там. (7)

Мен жаш тилек а/да/тым (7)

А/жы/ра/тым би/ле/мин. (7)

Ас/ман жер/дин а/ра/сын. (7)

Ат/кан ок/той ка/чыр/сам, (7)

А/лыш/кан/дар жа/да/сын (7)

(“Мен жаш тилек”).

Фоностилистикалык каражаттар кепте жагдайга жараша, өз орду менен ылайыктуу иштетилбесе, мазмун ачылбай, текст көркөмдүк боёкторунан ажырап, көркөм тексттин идеялык-эстетикалык баалуулугу төмөндөйт. Поэзияда колдонулган интонациянын ар бир элементи фоностилистикалык боёкту жаратып, лексика-стилистикалык бирдиктер берген маанилерди андан ары кеңейтип, сөздүн маанилик ажарын толуктап, аларга эстетикалык көрк кошот.

Интонация аркылуу көркөм чыгармалардагы **синтагмалардын чеги** белгиленет. Кеп процессинде пайда болгон маанилик-интонациялык бирдик **синтагма** болот. Сүйлөмдө айтылып жаткан ойду угуучунун даана кабылдоосу синтагманын чегин туура белгилөөдөн көз каранды, аны менен түздөн-түз байланыштуу.

Поэзияда ыр саптарын синтагмага туура бөлүштүрүп, анын чегин так ажырата билүү ырдын маанисин даана түшүнүүнүн ачкычы болуп саналат:

Кызык-ээй, // буурчак ичине //

Коңуз жатып алыптыр. //

Кирген оозун // буурчактын

Кайта бүтөп салыптыр. //

*Айтып келсем, // агама,
– Жумуштан өзүн качырып, //
Жалкоо коңуз ошондой //
Жатат дейт // кечке жашынып.... (К.Жунушев
“Жалкоо коңуз”).*

Эгерде жогоруда берилген ырдын синтагмалык чектерин туура эмес коюп ажыратсак (*кызык-ээй буурчак // салыптыр айтып // качырып жалкоо // ошондой жатат //*), анда ырдын берейин деген мааниси жоголуп, уккулуктуу, көркөм ыр болуу касиетинен ажырап, эстетикалык кунары солгундап, ыр болуудан ажырап калмак. Дал ошол себептен көркөм чыгармаларда, оозеки кепте **синтагмалык чектерди** туура ажырата билүүнүн орду, анын аткарган милдети абдан чоң.

Ушул сыяктуу фактылык мисалдарды балдар фольклорунан көп учуратууга болот. Бул фоностилистикалык каражаттардын орду менен, ыңгайына жараша, ар бир каражат ыктуу иштетилсе чыгармаларга болгон балдардын кызыгуусу артып, туюндурулуп жаткан ой элестүү, образдуу, көрктүү болушуна аябай чоң көмөк көрсөтөт.

Ритмо-мелодиканын дагы бир өзгөчөлүгү ыр саптарынын уйкашуусу аркылуу туюнтулат. Мисал катары акын К.Жунушевдин “Эмне десек талашы” ырын алалы:

*Айыгышып сүзүшүп,
Аркан жипти үзүшүп.
Эки теке соксоңдойт.
Чоң бүлүккө түшүшүп.*

*Карса-курса кагышкан,
Катуулашып алышкан.
Эмне укмуш бул дейсиң,
Экөөн көрүп алыстан*

*Эмне десек талашы,
Эрмен чөптү көрүшүп:
Кетишиптир сүзүшүп,
Жей алышпай бөлүшүп.*

Балдар адабиятына мүнөздүү белгилердин бири – юмордун кеңири колдонулушу. Балдарды юморсуз көркөм адабиятка кызыктыруу мүмкүн да эмес, чы-

гарма менен таанышып жаткан учурда бир жылмайып алуу аларга – зарыл. Анткени жашап жаткан чөйрө менен таанышуу жолдорунун бири – күлкү болот. Ал жол ийинине жетип ачылып берилбесе, ой толук өнүкпөй, балдардын адабиятка болгон кызыгуусу да чектелип калышы мүмкүн [6, 9-б.].

Бул ыр саптарында уйкаштык дагы **мелодика** үчүн кызмат кылгандай. Уйкаштыктын негизги өзөгү – ырды оңой кабылдоого көмөк көрсөтүү. Мында ыр саптарынын жеңил кабылданышы ага өзгөчө назик эстетиканы тартуу кылып, ырдын көркөмдүк таасирдүүлүгүн андан да тереңдетти. Уйкаштыктын жаралышында үндөштүк мыйзамынын да орду чоң. Бул ырда бир нече фоностилистикалык каражаттар мелодиканы түзүүгө активдүү катышты (*сүзүшүп, үзүшүп, түшүшүп, кагышкан, алышкан, алыстан, көрүшүп, сүзүшүп, бөлүшүп ж.б.*).

Чыгармаларда мына ушул сыяктуу фоностилистикалык каражаттардын жардамы менен эпизоддор сүрөттөлүп, кызыктуу картиналар элестүү баяндалып келерин көрүүгө болот. Бул негизинен жомоктордо, тамсилдерде жаныбарлардын үн-добуштарын туурап берүүдө колдонулат. Мындай учурда балдар ар түрдүү жаныбарлардын үндөрү менен таанышып, аларды элестетүү жөндөмдүүлүгүн өрчүтүүгө жардам берет.

Адабияттар:

1. Адабий окуу. - Бишкек, 2018, 2-класс.
2. Алымбаева З. Көркөм тексттеги фоностилистикалык каражаттар жана алардын табияты. - Бишкек, 2010.
3. Аширбаев Т. Кыргыз тилинин стилистикасы. 2-кит. - Бишкек. 2000.
4. Балдар фольклору “Эл адабияты” сериясы // А.Акматалиевдин жалпы редакциясында, 29-том. - Бишкек “Принт-Экспресс”, 2017.
5. Наристе // Бөбөктөр үчүн хрестоматия // түз. А.Мураталиева ж.б. - Фрунзе: “Мектеп”, 1989.
6. Тил илимине киришүү. // Т. Ахматов, С. Давлетов, К.Сартбаев, С. Иманалиев. - Фрунзе: Мектеп, 1980.
7. Түлөгабылов М. Кыргыз балдар адабиятынын тарыхы. - Бишкек: “Мектеп”, 1991.
8. Оморов А. Ж. Мамытовдун ырларынын поэтикасынын айрым маселелери. - Бишкек-Ж-Абад, 2002.
9. Осмонова Н.Ы. Семантика соматических фразеологизмов в кыргызском языке. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2016. №. 3. С. 214-217.